

VATANSIZLIĞA İLİŞKİN KILAVUZ İLKELER NO. 3: Ulusal Düzeyde Vatansız Kişilerin Statüsü

BMMYK (*Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği*); bu Kılavuz İlkeleri, vatansızlık konusunu ele almaya ilişkin yetkisinden doğan yükümlülüklerine uygun olarak yayınlamaktadır. Söz konusu yükümlülükler, daha önce BMMYK Tüzüğü'nün 6. Paragrafının (A) bendinin (II) alt-bendinde ve Mültecilerin Statüsüne ilişkin 1951 Sözleşmesi'nin 1. Maddesinin (A) fıkrasının (2). alt-fıkrasında belirtilen mülteci statüsündeki vatansız kişilerle sınırlıydı. BMMYK'nın görev yetkisi; Vatansızlığın Azaltılmasına ilişkin 1961 Sözleşmesi'nin 11. ve 20. Maddelerinde öngörülen görevleri de üstlenmesi amacıyla; 1974 yılı 3274 (XXIX) numaralı ve 1976 yılı 31/36 numaralı Genel Kurul Kararları ile Sözleşme'nin kapsamına giren kişileri de içine alacak şekilde genişletilmiştir. Ofis, 1995 yılı 50/152 sayılı Genel Kurul Kararı ile kabul edilen ve genel olarak 78 sayılı BMMYK Yürütme Komitesi Kararı kapsamına giren vatansız kişilerden sorumlu olarak görevlendirilmiştir. Daha sonra, 2006 yılı 61/137 sayılı Karar ile Genel Kurul; BMMYK'ne verilen dört geniş sorumluluk alanını düzenleyen 106 sayılı Yürütme Komitesi Kararı'nı onaylamıştır: vatansızlığın tespiti, önlenmesi ve azaltılması ve vatansız kişilerin korunması.

Bu Kılavuz İlkeler; Vatansızlığın Azaltılmasına ilişkin 1961 Sözleşmesi'nin 50. Yıldönümü bağlamında gerçekleştirilmiş ve uzmanların katıldığı bir dizi müzakerelerinin sonucu olup bilhassa 2010 yılının Aralık ayında İsviçre'nin Cenevre şehrinde gerçekleştirilen *'Vatansızlık Tespit Prosedürlerine ve Vatansız Kişilerin Statüsüne ilişkin Uzmanlar Toplantısının Özet Kararları'*ndan oluşmaktadır. Bu Kılavuz İlkeler; *Bireylerin Vatansız Kişiler olup olmadıklarının Belirlenmesine yönelik Prosedürlere ilişkin Kılavuz İlkeler ve Vatansız Kişilerin Statüsüne ilişkin 1954 Sözleşmesi Madde 1(1)'deki "Vatansız Kişi" Tanımına ilişkin Kılavuz İlkeler* ile birlikte yorumlanmalıdır. Söz konusu Kılavuz İlkeler, BMMYK Vatansızlık Elkitabı olarak zaman içinde yayınlanacaktır.

Bu Kılavuz İlkeler; hükümetler, STK'lar, hukukçular, karar mercileri, yargı ve de vatansızlığın tespiti alanında çalışan BMMYK personeli ile tüm diğer BM kurumlarına hukukun yorumlanması açısından rehberlik etmeyi amaçlamaktadır.

I. GİRİŞ

1. Vatansız kişiler genellikle bir dizi insan hakkından mahrum olur ve bu kişilerin topluma tamamen katılmaları genellikle engellenir. Vatansız Kişilerin Statüsüne ilişkin 1954 Sözleşmesi ("1954 Sözleşmesi"), vatansız kişilere bir dizi temel hakkı tanıyarak, bu marjinalleşmeyi ele alır. Söz konusu Sözleşme'nin hükümleri, uluslararası insan hakları hukukunun ilgili standartları ile beraber, 1954 Sözleşmesi'ne Taraf olan Devletlerdeki vatansız kişilerin asgari haklarını ve yükümlülüklerini tesis eder. Sözleşme'ye Taraf olan bir Devletteki vatansız bir kişinin statüsü; yani ulusal hukuk kapsamında vatansız kişilerin hakları ve yükümlülükleri, bu uluslararası standartları yansıtmalıdır.

2. Bu Kılavuz İlkeler, yargı yetkileri dâhilindeki vatansız kişilerin bu türde bir statü almalarını sağlamak bakımından Devletlere yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Kılavuz İlkeler, bir Devlet tarafından 1954 Sözleşmesi kapsamında vatansız olduğu tespit edilen kişilerin göreceği muameleyi, bir vatansızlık tespit prosedürünün sonucunu bekleyen bireylerin konumunu ve vatansızlık tespit prosedürleri bulunmayan Devletlerde vatansız kişilere uygulanacak uygun muameleyi ele alır¹. Kılavuz İlkeler ayrıca, 1954 Sözleşmesi'ne taraf olmayan ülkelerdeki vatansız kişilerin ve *de facto* vatansız olarak değerlendirilen kişilerin konumunu da inceler².

3. 1954 Sözleşmesi nispeten az ilgi görmüştür ve Sözleşme'nin uygulanışı hakkında Devlet uygulamalarına ilişkin literatür kısıtlıdır. Bu Kılavuz İlkeler, yine de, 1954 Sözleşmesi'ne Taraf olan Devletlerin hâlihazırdaki uygulamalarını değerlendirir.

4. Vatansızlık çok çeşitli bağlamlarda ortaya çıkar. Örneğin, mutad mesken ülkesinin vatandaşlığını almadan kendi tabiiyetlerini kaybedebilecek olan yabancı bir ülkeye yerleşen kişiler ve/veya çocuklarının durumunda olacağı gibi, göç durumlarında meydana gelir. Bununla birlikte, çoğu vatansız kişi hiçbir zaman ülke sınırlarında çıkmamış ve hep "kendi ülkelerinde" bulunmuşlardır. İçinde buldukları zor durum, *in situ*'dur; yani, uzun süreli ikamet ülkelerinde ve birçok halde, doğdukları ülkede gerçekleşir³. Bu bireyler için vatansızlık, çoğu zaman, otoriteler tarafında, ulusal kanunların çerçevelenmesi ve uygulanmasında ayrımcılık gözetilmesinin bir sonucudur.

5. Tüm vatansız kişilerin uluslararası standartlar doğrultusunda muamele görmesi gerekse de, söz konusu kişilerin statüleri, vatansızlığı meydana geldiği bağlamı yansıtacak şekilde çeşitlilik gösterebilir. Dolayısıyla bu Kılavuz İlkeler, öncelikle ilgili uluslararası hukuk standartlarını ele alır, ardından ise bir göç durumundaki bireylerin vatansız kişi statüsü ile "kendi ülkesinde" bulunan kişilerin vatansız kişi statüsünün kapsamını ayrı ayrı inceler⁴.

II. ULUSLARARASI HUKUK VE VATANSIZ KİŞİLERİN STATÜSÜ

a) Mültecilerin Statüsü ile Vatansız Kişilerin Statüsü Arasındaki Paralellikler

6. 1954 Sözleşmesi'nde vatansız kişiler için öngörülen statü, Mültecilerin Statüsüne ilişkin 1951 Sözleşmesi'nde ("1951 Sözleşmesi") mülteciler için tesis edilen statüyü örnek alır. İki antlaşmanın metinleri karşılaştırıldığında, 1954 Sözleşmesi'nde yer alan çok sayıda hükmün, 1951 Sözleşmesi'nde karşılık gelen hükümlerden birebir ya da olabildiğince az değiştirilerek alındığı görülmektedir. Bu esasen, her ikisi de 1949 yılında Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından görevlendirilen Vatansızlık ve İlgili Sorunlar hakkında Geçici Komite'nin çalışmaları sonucunda ortaya çıkan⁵ 1951 ve 1954 Sözleşmeleri'nin

¹ Bir tespit prosedürünün kurulması ve işletilmesiyle ilgili hususlar, BMMYK; *Bireylerin Vatansız Kişiler olup olmadıklarının Belirlenmesine yönelik Prosedürlere İlişkin Kılavuz İlkeler*'de ("Prosedürlere İlişkin Kılavuz İlkeler") ele alınır. Bkz.: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4f7dafb52.html>.

² *de facto* (*fiilen*) vatansızlık terimi, aşağıdaki 48. paragrafta daha ayrıntılı değerlendirilmektedir. 1954 Sözleşmesi'nde yer alan vatansız kişi tanımı, BMMYK, *Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin 954 Sözleşmesi Madde 1(1)'deki "Vatansız Kişi" Tanımına İlişkin Kılavuz İlkeler*'de ("*Tanıma İlişkin Kılavuz İlkeler*") incelenmektedir. Bkz.: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4f4371b82.html>.

³ "Kendi ülkesi" ibaresi ve BM İnsan Hakları Komitesi tarafından yorumlanışı; Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin ("ICCPR") 12. maddesinin 4. fıkrasından alınmıştır.

⁴ Bireyin "kendi ülkesinde" kalma hakkının niteliğini inceleyen aşağıdaki 23. paragrafa bakınız.

⁵ 8 Ağustos 1949 tarihli 248 (IX) (B) sayılı Genel Kurul Kararı. Vatansız kişilerin korunması başta, Mülteci Sözleşmesi'nde belirtilen maddi (sübstansif) hakların çoğunu durumun icabına göre (*mutatis mutandis*) uygulayacak bir Protokol'de ele alınmak istenilmiş olsa

aynı hazırlık sürecini paylaşmasından ileri gelir. Sonuç itibarıyla, 1951 Sözleşmesi'nin hazırlık çalışmaları (*travaux préparatoires*), 1954 Sözleşmesi'nin yorumlanmasında, bilhassa ilgilidir⁶.

7. 1951 Sözleşmesi'nde olduğu gibi, 1954 Sözleşmesi'nde de öngörülen haklar bir Devlet veya BMMYK tarafından yürütülen bir tespite müteakip vatansız olarak tanınmış bireylerle sınırlı değildir. Bir kişi, 1954 Sözleşmesi'ndeki tanımın kriterlerini yerine getirdiği andan itibaren vatansız olup, bu gerçeğin herhangi bir şekilde saptanışı, tamamen izharidir. Bunun yerine, Sözleşme uyarınca bir bireye verilen haklar, o kişinin Devlet'teki mevcudiyetinin niteliği ile bağlantılıdır ve söz konusu nitelik ev sahibi ülkeye bağlılık düzeyi açısından değerlendirilir.

8. Aynı genel yaklaşımı paylaşıyor olmalarına rağmen, 1954 Sözleşmesi, 1951 Sözleşmesi'nden birtakım önemli farklılıkları da bünyesinde barındırmaktadır. Herhangi bir geri gönderme (*refoulement*) (1951 Sözleşmesi, 33. Madde) yasağından ya da yasadışı giriş cezalarına karşı herhangi bir korumadan (1951 Sözleşmesi, 31. Madde) söz edilmemektedir. Buna ilaveten, hem istihdam hakkı, hem de dernek kurma hakkı, 1951 Sözleşmesi'nde karşılık gelen hükümlerdeki muamele standardından daha düşük bir standart öngörür⁷. Ülkeden ihraca karşı korumanın kapsamı da antlaşmalar arasında farklılık göstermektedir.

9. Vatansız bir kişi aynı zamanda bir mülteci de olabilir⁸. Böylesi hallerde, her bir hak talebinin değerlendirilmesi ve hem vatansızlık, hem de mülteci statüsünün açıkça tanınması önemlidir. Benzer şekilde geri göndermeye (*refoulement*) karşı koruma dâhil olmak üzere, tamamlayıcı bir koruma türü için muamele standartları öngörüldüğünde, Devletler bu standartları bu korumayanın gerektirdiği şartları taşıyan vatansız bireylere de uygulamalıdır⁹.

b) 1954 Sözleşmesi'nin Gerektirdiği Muamele Standardına Genel Bakış

10. 1954 Sözleşmesi'nin 12-32. Maddeleri, Devletlerin vatansız kişilere tanınması için geniş bir yelpazede farklı medeni, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar tesis eder. 1954 Sözleşmesi bu hakları aşağıdaki kategorilere ayırır:

- hukuki statü (kişisel statü, mülkiyet hakları, dernek kurma hakkı ve mahkemelere erişim buna dâhildir);
- kazanç getiren istihdam (ücretli istihdam, serbest çalışma ve yüksek tahsile dayalı serbest meslekler buna dâhildir);
- sosyal yardımlar (vesika ile dağıtım, konut edinme, eğitim, sosyal yardım, çalışma yasaları ve sosyal güvenlik buna dâhildir); ve
- idari tedbirler (idari yardımlar, seyahat özgürlüğü, kimlik belgeleri, seyahat belgeleri, mali yükümlülükler, varlık nakli, sınır dışı edilme ve vatandaşlığa alınma buna dâhildir).

11. 1954 Sözleşmesi asgari standartları tesis eder. 1951 Sözleşmesi gibi 1954 Sözleşmesi de, Devletlerin yararlanıcılarına aşağıdaki kapsamda bir muamele sağlamasını gerektirir:

- vatandaşlara veya diğer yabancılara tanınan muameleye bakılmaksızın, vatansız kişilere tanınması gereken muamele;
- vatandaşlarla aynı muamele;

da, sonradan bağımsız bir hukuki belgenin, yani Vatansız Kişilerin Statüsüne ilişkin Sözleşme'nin benimsenmesine karar verilmiştir. Hazırlık süreci hakkında ek bilgi için lütfen Nehemiah Robinson'un 1954 Sözleşmesi'nin *travaux préparatoires* hakkındaki ayrıntılı notlarına başvurunuz. *Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme: Tarihi ve Yorumlanması - Bir Yorum*, 1955, Bkz.: <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/4785f03d2.pdf> ("1954 Sözleşmesi'ne Robinson Yorumu").

⁶ Özellikle, 1954 Sözleşmesi kapsamında bir Taraf Devlet'e bağlılık derecesine dayalı olarak vatansız kişilere verilen hakların düzeyi hakkındaki aşağıdaki 13-20. paragraflara bakınız.

⁷ Ancak 1951 Mülteci Sözleşmesi gibi, 1954 Sözleşmesi de, Devletleri "ücretli işlerde çalışmak bakımından bütün vatansız kişilerin... haklarını, kendi vatandaşlarına tanıdıkları haklara benzetmek konusuna olumlu yaklaşmaya" davet eder. Lütfen bakınız, 1954 Sözleşmesi'nin 17(2). Maddesi.

⁸ 1954 Sözleşmesi kapsamında vatansız kişinin tanımı ile 1951 Sözleşmesi kapsamında mültecilerin tanımı, birbirini hariçte bırakıcı değildir. Lütfen bakınız, 7. Paragraftaki *Tanımlara İlişkin Kılavuz İlkeler*.

⁹ Mültecilik, tamamlayıcı koruma ve vatansızlık hak taleplerinin vatansızlık tespit prosedürlerinde nasıl değerlendirilmesi gerektiği ve gerekli gizlilik teminatları hakkında daha ayrıntılı bilgi için lütfen *Prosedürlere İlişkin Kılavuz İlkeleri*'nin 26-30. paragraflarına bakınız.

- olabildiğince elverişli ve her koşulda genel olarak aynı durumlardaki yabancılara tanınan muameleden daha az elverişli olmayacak muamele; ve
- genel olarak yabancılara tanınan muamelenin aynısı.

12. Devletler, vatansız kişilerin statüsü ile vatandaşları arasındaki daha büyük bir benzerliğin kolaylaştırılması hususunda takdir yetkisine sahip olup, esasen uluslararası insan hakları antlaşmaları gereğince bunu yerine getirme yükümlülüğünü de bulundurabilirler. Devletlere yüklenen, 1954 Sözleşmesi'nden kaynaklanan hakların gözetilmesi, korunması ve yerine getirilmesine ilişkin sorumluluk, aynı antlaşmanın 2. Maddesinde yer alan, vatansız kişilerin buldukları ülkenin kurallarına riayet etmelerini öngören yükümlülük ile dengelenir.

Tedrici, şartlı bir düzeydeki haklar

13. 1954 Sözleşmesi'nde öngörülen haklar, vatansız kişilere, Devlet'e bağlılık düzeylerine dayalı olarak verilir. Bazı hükümler, 1954 Sözleşmesi'ndeki "vatansız kişi" tanımını yerine getiren her bireye uygulanabilir ve bir Taraf Devlet'in sınırları içinde veya yargı yetkisine tabiidir. Diğer haklar ise, kişinin bir Taraf Devlet topraklarında "yasal olarak bulunması", "yasal olarak kalması" veya "mutat mesken edinmesi" koşullarına bağlı olarak vatansız kişilere verilir. Dolayısıyla Devletler, vatansız olduğu tespit edilmiş bireylere, bir tespitin sonucunu bekleyen bireylere garanti edilenlerden daha geniş haklar tanıyabilir. Yine de ikinci anılan grup, 1954 Sözleşmesi'nde yer alan birçok hakkı kazanır. Bu, 1951 Sözleşmesi kapsamında sığınmacılara uygulanacak muamele ile benzerlik taşır.

14. Bir bireyin bir Taraf Devlet'in yargı yetkisine tabii olduğu zaman devreye giren 1954 Sözleşmesi hakları, kişisel statü (12. Madde), mülkiyet (13. Madde), mahkemelere erişim (16(1). Madde), vesika ile dağıtım (20. Madde), eğitim (22. Madde), idari yardımlar (25. Madde) ve kolaylaştırılmış vatandaşlığa alınmayı (32. Madde) içerir. Bir Taraf Devlet'in topraklarında fiziksel olarak buldukları zaman bireylere tahakkuk ettiği ek haklar ise, din özgürlüğü (4. Madde) ve kimlik belgeleri edinme hakkıdır (27. Madde).

15. 1954 Sözleşmesi bir Taraf Devlet'te "yasal olarak" bulunan (Fransızcası, "*se trouvant régulièrement*"), vatansız kişilerin bir dizi hakkı ilaveten kazanmasını öngörür. Serbest çalışma (18. Madde), bir Taraf Devlet içerisinde hareket özgürlüğü (26. Madde) ve ülkeden sınır dışı edilmeye karşı korunma (31. Madde), "yasal olarak" bulunmayla öngörülen haklar arasındadır.

16. Vatansız kişilerin bir Taraf Devlet'te "yasal olarak bulunabilmeleri" için, ülkedeki mevcudiyetlerine Devlet tarafından izin verilmiş olması gerekir. Bu kavram hem açıkça desteklenen, hem de bireyin kişisel koşulları dikkate alınarak bilinen ve yasaklanmayan bulunuşu kapsamaktadır¹⁰. Bulunuşun süresi geçici olabilir. 1954 Sözleşmesi'nin koşullarının bu şekilde yorumlanması, Sözleşme'de yer alan hakların vatansız kişiler tarafından mümkün olan en geniş şekilde uygulanışını güvence altına almak olan Sözleşme'nin hedef ve amacı ile aynı doğrultudadır. Sözleşme'nin hazırlanış süreci ile de teyit edildiği üzere¹¹, bir tespit prosedürüne dâhil olan vatansızlık statüsü başvuru sahipleri, dolayısıyla Taraf Devlet'in

¹⁰ 1951 Sözleşmesi de belirli hakların mülteciler tarafından kullanılması için Devlete çeşitli seviyelerde bağlılığı şart koşar, lütfen bakınız, BMMYK, Uluslararası Koruma hakkında Not, 7 Eylül 1994, A/AC.96/830, 29. paragraf. Bkz.: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3f0a935f2.html>. Yukarıdaki 5. Notta belirtilen 1954 Sözleşmesi'ne Robinson Yorumu'na göre: "[1954 Sözleşmesi'nde] kullanıldığı şekliyle, 'ülkede yasal olarak bulunma' ifadesinin Mülteci Sözleşmesi'ndeki ile aynı anlama sahip olduğu varsayılmalıdır". 1951 Sözleşmesi'nin amaçları bakımından "yasal olarak" kalış kavramı 1951 ve 1954 Sözleşmeleri'nin ortak hazırlanış süreci ışığında şu şekilde yorumlanmıştır ve 1954 Sözleşmesi'ni yorumlarken de başvurulur: ..."yasal olma", normalde hüküm süren ulusal kanun ve düzenlemeler karşısında değerlendirilmelidir; yasallığa ilişkin bir yargı, mevzu bahis kalışın bilindiği ve yasaklanmadığı, yani kişinin zorlu koşulları nedeniyle mûsamaha edildiği gerçeği dahil olmak üzere, hüküm süren tüm koşulları da yine de dikkate almalıdır. Bu hususta lütfen bakınız BMMYK, "Yasal Olarak Kalış" – Yorumu hakkında bir Not, 1988, özellikle 23.paragraf, Bkz.: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/42ad93304.html>. BM İnsan Hakları Komitesi, hakkında bir ülkeden sınır dışı emri çıkarılan, ancak uygulanmamış ve insan gerekçeleri İsveç'te kalmasına izin verilmiş bir bireyin, ICCPR'nin 12. Maddesi ile korunan hareket özgürlüğü hakkını kullanmak amaçlarıyla "ülkede yasal olarak bulunduğuna" karar vermiştir. Lütfen bakınız, *Celepili* – İsveç, CCPR/C/51/D/456/1991, 9.2. paragraf (26.7.1994).

¹¹ Özellikle 15., 18. ve 31. Maddelere ilişkin olarak yukarıdaki 5. nota, 1954 Sözleşmesi'ne Robinson Yorumu'na bakınız, 1997, Bkz.: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4785f03d2.html>. 1951 ve 1954 Sözleşmelerinin müşterek hazırlık süreci ve 1954 Sözleşmesi'ndeki spesifik hükümlerin, 1951 Sözleşmesi'ndekileri yansıtış düzeyi dikkate alındığında, Fransa delegesinin Fransa tarafından teklif edilen ve sonrasında taslak komitesi tarafından kabul edilen metinde kullanıldığı şekliyle, "yasal olarak bulunma"

topraklarında “yasal olarak bulunur”¹². Buna karşın, ülkede göçmen statüsü bulunmayan ve bir vatansızlık tespit prosedürüne dâhil olma fırsatını geri çeviren bir birey, ülkede “yasal olarak” bulunmaz.

17. 1954 Sözleşmesi, bir Taraf Devlette “yasal olarak kalan” (Fransızcası “*résidant régulière*ment”) vatansız kişilere diğer bir dizi hakkı tanıır. Dernek kurma hakkı (15. Madde), çalışma hakkı (17. Madde), yüksek tahsile dayalı serbest meslek edinme hakkı (19. Madde), konut edinme (21. Madde), sosyal yardımlarından faydalanma hakkı (23. Madde), çalışma ve sosyal güvenlik hakları (24. Madde) ve seyahat belgeleri (28. Madde), 1954 Sözleşmesi’nde “yasal olarak kalmaya” ilişkin haklar arasındadır¹³.

18. “Yasal olarak kalma” gerekliliği, ülkede daha uzun süre boyunca bulunmayı öngörür. Ancak bu gereklilik daimi ikamet şeklinde değildir. Devlet tarafından izin verilen daha kısa kalış dönemleri, kısa süreli ziyaret olmadıkları sürece yeterli olabilir. İkamet izni verilmiş vatansız kişiler bu kategoriye girmektedir¹⁴. Bu, aynı zamanda, birkaç aydan fazla olması halinde, geçici olarak kalma iznine sahip olan bireyleri de kapsamaktadır. Buna karşın, kısa bir dönem için ülkeye kabul edilen bir ziyaretçi “yasal olarak kalıyor” olmayacaktır. Bir tespit prosedürü ardından vatansız olarak tanınan, ancak kendilerine ikamet izni tanzim edilmemiş bireyler, ülkede tespitin sonucunu bekleyerek hâlihazırda geçirdikleri sürenin uzunluğundan ötürü genellikle bir Taraf Devlette “yasal olarak kalıyor” olacaklardır.

19. 1954 Sözleşmesi tarafından öngörülen son haklar grubu, bir Taraf Devlette “mutat mesken” edinen veya “ikamet etmekte olan” vatansız kişilere verilmesi gereken haklardır. “Mutat mesken” edinen kişilere tahakkuk eden haklar, sanatsal haklar ve sınaî mülkiyet (14. Madde) ile adli yardım ve adli masraflar için teminat veya kefalet öderken yardım dâhil, Mahkemelere erişime ilişkin haklardır (16(2). Madde).

20. Vatansız bir kişinin “mutat olarak ikamet etmesi” veya “ikamet ediyor” oluşu, kişinin bir Taraf Devlet’te süregelen ve değişmez şekilde ikamet etmekte olduğunu işaret eder. “Mutat ikamet”, değişmez, fiili ikamet olarak anlaşılmalıdır. Bu, daimi ikamet verilmiş vatansız kişileri kapsarken, aynı zamanda bir ikamet izni olmaksızın bir ülkeye yerleşen, bu ülkede birkaç yıldır bulunan ve süregelen bir ikamet beklentisi olan kişiler için de geçerlidir.

c) Uluslararası İnsan Hakları Hukuku

21. Ulusal hukuk kapsamında vatansız bir kişinin statüsü aynı zamanda uluslararası insan hakları hukukunun ilgili hükümlerini de yansıtmalıdır. İnsan haklarının büyük çoğunluğu, vatansız kişiler de dâhil olmak üzere, vatandaşlık veya göçmen statüsüne bakılmaksızın herkes için geçerlidir¹⁵. Bununla birlikte,

teriminin anlamını açıkladığı beyanatına dikkat edilmelidir: “Bir ikamet iznine haiz olan herkes düzenli konumdadır. Esasen, henüz bir ikamet iznine haiz olmamış, ancak bunun için müracaatta bulunmuş ve bu müracaatının makbuzunu elinde bulunduran kişiler için de aynı geçerlidir. Yalnızca müracaatta bulunmamış veya müracaatı reddedilmiş kişiler düzensiz bir konumdadır”. Mülteciler ve Vatansız Kişiler hakkında BM Geçici Komitesi, *Vatansızlık ve İlgili Sorunlar hakkında Geçici Komite, Birinci Oturum: Lake Success’te Düzenlenen On Beşinci Toplantının Özet Kaydı, New York, 27 Ocak 1950, 6 Şubat 1950, E/AC.32/SR.15, Bkz.: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/40aa1d5f2.html>.*

¹² Vatansızlık tespit prosedürlerinin, ilgili kişi hakkında bir tespite varılana dek prosedür süresince kişinin ülkeden çıkarılma işlemleri üzerinde askıya alıcı etkisi olması gerektiği belirtilen *Prosedürlere İlişkin Kılavuz İlkeler*’in 20. paragrafına bakınız. Bir bireyin, bir vatansızlık tespit prosedürüne dâhil oluşu sonucunda bir ülkede “yasal olarak” değerlendirildiği süre genellikle kısa olacaktır. *Prosedürlere İlişkin Kılavuz İlkeler*’in 22-23. paragraflarında tesis edildiği üzere, açıkça haklı nedenlere dayanan başvurularda genellikle başvuru tarihinden itibaren altı ay içinde verilecek olan birinci aşama kararlar ile nihai bir tespite varılması için yalnızca birkaç ay gerekebilir.

¹³ 1 Nisan 2010’dan itibaren, 1954 Sözleşmesi uyarınca vatansız kişilere verilen seyahat belgeleri dâhil, Devletler tarafından tanzim edilen tüm seyahat belgelerinin Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilatı (“ICAO”) standartlarına uygun olarak makine tarafından okunabilir olması gereklidir. Lütfen bakınız, ICAO, *Uluslararası Sivil Havacılık Sözleşmesi’ne Ek 9, Kolaylaştırma*, Temmuz 2005 ve *9303 sayılı Doküman, Makine tarafından Okunabilir Seyahat Belgeleri*, 2006.

¹⁴ “Kalış” kavramı 1951 Sözleşmesi bağlamında yorumlanmıştır ve 1954 Sözleşmesi’nin yorumlanışına şu şekilde uygulanabilir: “kalış”, daimi ikametten daha az, ancak bir geçiş noktasından açıkça daha uzun süreli bir durum anlamına gelir”. Bakınız, 23. Paragraf, BMMYK, “*Yasal olarak Kalış – Yorumlanışı hakkında bir Not*”, 1988, Bkz.: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/42ad93304.html>.

¹⁵ Lütfen bakınız, İnsan Hakları Komitesi, *15 sayılı Genel Yorum (Akit Gereğince Yabancıların Durumu)*, 1986, Bkz.: <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/45139acfc.pdf>, ve İnsan Hakları Komitesi, *31 sayılı Genel Yorum (Akde Taraf Devletlere Getirilen Genel Hukuki Yükümlülüklerin Niteliği)*, 2004,

Bkz.: <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/0/58f5d4646e861359c1256ff600533f5f?Opendocument>. Ayrıca bakınız, İnsan Haklarının Teşviki ve Korunması hakkında BM Alt-Komitesi, vatandaş olmayanların haklarına ilişkin Özel Raportör, *Nihai Rapor*

eşitlik ve ayrımcılık yapmama ilkesi, vatandaşlık statüsünden yoksunluğa dayalı herhangi bir ayrımcılığı genellikle engeller¹⁶. Maddi anlamda farklı konumlarda bulunan gruplar için meşru bir fark gözetilmesine izin verilebilir¹⁷. Dolayısıyla, Devletler topraklarındaki bilhassa hassas durumdaki vatansız kişilere yardımcı olmak için müspet eylem tedbirlerini araştırabilir.

22. Uluslararası insan hakları hukuku, 1954 Sözleşmesi'nde belirtilen koruma rejimini tamamlar¹⁸. Uluslararası insan hakları hukukunda yer alan bir dizi hüküm, 1954 Sözleşmesi'nde mevcut hakları tekrarlar, diğer hükümler Sözleşme'de yer almayan daha yüksek bir muamele standardını veya hakları öngörmektedir¹⁹.

23. Medeni ve Siyasi Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme'nin ("ICCPR") 12(4). Maddesinde ifade edilen, kişinin "kendi ülkesine" girmesine ilişkin hak, vatansız kişiler için bilhassa önem arz etmektedir. Bu, kişinin tabiiyetini taşıdığı ülkeye girmesine ilişkin hakkın ötesine geçmektedir²⁰. Bu hüküm aynı zamanda bir Devlet ile özel bağları bulunan bireylerin ülkeye giriş ve böylelikle ülkede kalış hakkını da teminat altına alır. Bu, örneğin, bir Devlette uzun zamandır yerleşik olan vatansız kişilere ilaveten, uluslararası hukuku ihlal edecek şekilde tabiiyetlerinden mahrum edilmiş ya da mutad olarak ikamet ettikleri toprakları, Devletin halefiyeti yoluyla alan bir Devlet tarafından kendilerine vatandaşlık verilmemiş olan vatansız kişileri de kapsamaktadır.

24. Uluslararası insan hakları hukukundaki bu gelişmeler düşünüldüğünde dahi, 1954 Sözleşmesi, vatansız kişilere yönelik kimlik belgeleri ve seyahat belgeleri tanzim edilmesi ile idari yardımlara ilişkin hükümler başta olmak üzere, diğer belgelerde ele alınmayan vatansızlığa özel meseleleri ele aldığından, önemini korumaktadır. Buna ilaveten, Sözleşme'nin hükümleri bazı insan hakları antlaşmalarından farklı olarak, olağanüstü hallerde derogasyona müsaade etmez ve insan hakları hukuku kapsamındaki diğer emsallerinden daha cömert olan bir dizi standardı öngörür²¹.

III. BİR GÖÇ BAĞLAMINDAKİ BİREYLER

a) Vatansızlığın Tespitini Bekleyen Bireyler

25. 1954 Sözleşmesi, vatansızlık tespit prosedürlerini açıkça ele almasa da, Devletlerin Sözleşme kapsamında vatansız kişilere uygun muamele standartları vermeleri için, bu kişileri tespit etmeye ilişkin zımni bir sorumluluğu bulunur²². Aşağıdaki paragraflarda, hem tespit prosedürlerini halihazırda

(E/CN./Sub.2/2003/23), 2003, Bkz.:<http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/3f46114c4.pdf>. İnsan haklarından tamamen yararlanılmasının, bir vatandaşlığa sahip olunmasıyla kolaylaştırılması itibarıyla, 1954 Sözleşmesi formunda, vatansız kişilere yinelik spesifik koruma ihtiyacına dikkat ediniz.

¹⁶ Lütfen bakınız, örneğin ICCPR'nin 2(1) ve 26. Maddeleri.

¹⁷ Lütfen bakınız, İnsan Hakları Komitesi, 18 sayılı Genel Yorum (Ayrımcılık Yapılmaması), 1989, 13. Paragrafta, Bkz.: <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/453883fa8.pdf>. Ayrıca bakınız, vatan dışı olmayanların haklarına ilişkin BM Alt-Komite Raportörü, İdari özet ve 23. Paragraf, *Nihai Rapor (E/CN./Sub.2/2003/23)*, 2003, yukarıda 15. notta yer alır.

¹⁸ Bu, 1954 Sözleşmesi'ne katılmamış ülkelerde farklı bir düzenleyici çerçeve de sunmaktadır. Bu husus, aşağıdaki 47. paragrafta daha ayrıntılı değerlendirilmektedir.

¹⁹ Örneğin, ICCPR'nin 9(1). Maddesinde yer aldığı üzere, keyfi olarak gözaltına alınmaya karşı koruma. Bölgesel insan hakları antlaşmaları bununla da ilgilidir.

²⁰ Lütfen bakınız, İnsan Hakları Komitesi, 27 sayılı Genel Yorum (Hareket Özgürlüğü), 20. Paragraf:

"12. Madde 4. Paragraftaki lafız, vatandaşlar ve yabancılar arasında bir ayırım yapmamaktadır ("hiç kimse"). Dolayısıyla haktan yararlanacak kişiler yalnızca "kendi ülkesi" ibaresinin anlamının yorumlanmasıyla tespit edilebilir. "Kendi ülkesi" ifadesinin kapsamı, "vatandaşlığına sahip olunan ülke" kavramından daha geniştir. Resmi bir manayla, yani, doğum veya bahşedilme üzerine elde edilen vatandaşlık ile sınırlı değildir; en azından, belirli bir ülkeye özel bağları veya bu ülkeye ilişkin hak talebi bulunan ve bu sebeple sadece bir yabancı olarak değerlendirilemeyen bir bireyi de kapsar. Bu durum örneğin, uluslararası hukuka ihlal teşkil edecek şekilde bir ülkenin vatandaşlığından mahrum kalan vatandaşlarını ve vatandaşlığına sahip olduğu ülke başka bir ülkenin egemenliğine girmiş veya devredilmiş olup, vatandaşlıktan yoksun bırakılan kişiler için geçerli olacaktır. 12. Maddenin 4. Paragrafının lafzı ayrıca, ikamet ülkesinin vatandaşlığını edinme hakkından keyfi olarak mahrum kalan vatansız kişiler dâhil ve bunlarla sınırlı olmamak üzere, uzun süreli ikametçi kategorilerini de kapsayabilecek şekilde daha geniş bir yoruma olanak tanımaktadır."

²¹ Örneğin, ICCPR'nin 13. Maddesi gereğince ülkede "yasal olarak bulunan" kişilerin ülkeden sınır dışı edilmesi prosedür teminatları ile sınırlandırılırken, 1954 Sözleşmesi'nin 31. maddesi ülkeden sınır dışısının haklılığını ortaya koyabilecek maddi (sübstansif) nedenleri de sınırlamaktadır.

²² Bakınız, *Prosedürlere İlişkin Kılavuz İlkeleri*, 1. paragraf.

oluşturmuş, hem de böylesi prosedürleri bulunmayan ülkelerde vatansızlıklarının tespit edilmesini bekleyen bireylere yönelik uygun statü değerlendirilmektedir.

26. Bir tespit prosedürü uygulanan ülkelerde, bir kararı bekleyen bir birey, asgari olarak, ülkedeki yargı yetkisine ve mevcudiyete dayalı olan tüm hakları yanı sıra, “yasal olarak bulunmaya” ilişkin olan hakları kazanır²³. Dolayısıyla kişinin statüsü, diğerlerinin yanı sıra, kimlik belgeleri, serbest meslek hakkı, hareket özgürlüğü ve ülkeden sınır dışı edilmeye karşı korunmayı teminat altına almalıdır²⁴. Yukarıda bahsi geçen Sözleşme’den kaynaklanan haklar, 1951 Sözleşmesi’ndekilerle neredeyse birebir olarak formüle edilmiş olduğundan, vatansızlığın tespitini bekleyen bireylere, aynı Devlet tarafından hak talepleri değerlendirilmekte olan sığınmacılarla aynı muamele standardının sağlanması tavsiye edilir.

27. Vatansızlık tespitlerini bekleyenlerin statüsü, keyfi olarak gözaltına alınmaya karşı koruma ve temel ihtiyaçlarını karşılayacak yardımlar gibi ilgili insan haklarını da yansıtmalıdır²⁵. Vatansızlık tespitlerini bekleyen bireylerin, sınırlı bir zeminde olsa dahi, gelir getirici bir istihdam edinmelerine izin verilmesi, Devlet kaynakları üzerindeki baskıyı azaltabilirken, söz konusu kişilerin haysiyetlerine ve kendilerine yeterliliklerine katkı sağlamaktadır.

b) Vatansız olduğu Tespit edilen Bireyler – İkamet Hakkı

28. 1954 Sözleşmesi Devletlerin vatansız olduğu tespit edilen bir kişiye ikamet hakkını bahsetmesini açıkça gerektirmese de, böylesi bir iznin verilmesi, antlaşmanın hedef ve amacını karşılamaktadır. Bu, halihazırda tespit prosedürleri bulunan Devletlerin uygulamasına yansımıştır. Topraklarda bulunma hakkı olmadığı sürece birey, süregelen bir emniyetsizlik riski altında olur ve 1954 Sözleşmesi ile uluslararası insan hakları hukuku ile teminat altına alınan hakları kullanmaktan alıkonulur.

29. Dolayısıyla, Devletlerin vatansız olarak tanınan kişilere, beş yıl gibi daha uzun süreli izinler istikrar menfaatleri açısından tercih edilir olmakla beraber, en az iki yıl süreli ikamet izni vermeleri tavsiye edilmektedir. Söz konusu izinler, 1954 Sözleşmesi’nin 32. Maddesi’nde yer aldığı üzere, kolaylaştırılmış vatandaşlığa alınma imkânını sağlayacak şekilde temdit edilebilir olmalıdır.

30. Şayet vatansız olarak tanınan bir birey, sonradan, örneğin vatandaşlık kanunlarındaki bir değişikliğe dayanılarak, başka bir Devletin tabiiyetini kazanır ya da yeniden kazanırsa, kişinin 1954 Sözleşmesi bakımından vatansız oluşu sona erer. Bu, bireyin Devlette kurmuş olduğu özel hayatı ve aile hayatının düzeyi gibi kazanılmış haklarla ve uluslararası insan hakları hukukundan ileri gelen faktörlerle bağlantılı orantılılık hususlarının dikkate alınması gerekecekse de, vatansızlık statüsüne dayalı olarak elde edilen bir ikamet izninin iptalini haklı kılabılır.

31. Bir bireyin 1954 Sözleşmesi kapsamında vatansız bir kişi olarak tanınması, ikamet etme hakkına ilaveten, “yasal olarak kalmaya” ilişkin hakları da tetikler²⁶. Dolayısıyla, çalışma hakkı, sağlık hizmetlerine ve sosyal yardımlara erişim ile bir seyahat belgesi de bir ikamet iznine eşlik etmelidir.

32. 1954 Sözleşmesi aile birliğini ele almasa da, Taraf Devletler, yine de, ülkeleri içindeki vatansızlık statüsü tanınan kişilerin eşleriyle ve bakmakla sorumlu oldukları kişilerle yeniden birleşmelerini kolaylaştırmaya teşvik edilir²⁷. Esasen, bazı Devletler, ilgili uluslararası veya bölgesel insan hakları antlaşmaları gereğince bu yükümlülükleri üstlenirler²⁸.

²³ Yukarıdaki 15. ve 16 paragraflarda belirtildiği üzere. Bu, aynı zamanda bir birey farklı bir bağlamda bir vatansızlık hak talebinde bulunduğu özel tespit prosedürleri uygulamayan Devletler için de geçerlidir.

²⁴ Adil ve etkin tespit prosedürleri için ülkeden ihraca karşı korumanın önemi, *Prosedürlere İlişkin Kılavuz İlkeler*’in 20. paragrafında tartışılmaktadır. Spesifik olarak, vatansızlık tespit prosedürlerinin ülkeden çıkartılma üzerinde askıya alıcı etkisi olması gerekir.

²⁵ Lütfen yukarıdaki 21 ve 22. paragraflara bakınız.

²⁶ Bakınız, yukarıdaki 17-18. paragraflar.

²⁷ 1951 Sözleşmesi bağlamında aile birliği hakkında bir açıklama için lütfen bakınız, BMMYK, *Mülteci Statüsünün Belirlenmesinde Kullanılacak Ölçüt ve Usuller hakkında El Kitabı* (yeniden basım 2011), 181-188. Paragraflar, Bkz: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4f33c8d92.html>. Vatansız bir kişinin bakmakla sorumlu olduğu kişilerin vatansızlık statüsüne hak kazanıp kazanmayacağı, 1954 Sözleşmesi kapsamında “vatansız kişi” olarak nitelendirilmesinin doğruluğunu saptamak üzere söz konusu her bir kişinin ulusal statülerinin soruşturulmasını gerektirecektir. Ancak aile birliğinin kolaylaştırılması, bakmakla sorumlu

33. Sözleşme'de yer alan, "mutat ikamet edinmiş" kişilerle sınırlı iki hüküm, otomatik olarak vatansız olarak tanınmaktan kaynaklanmaz²⁹. Yine de bunlar, eğer birey ülkede kalıcı olarak yaşıyor olarak değerlendirilebiliyorsa, devreye sokulabilir.

c) Başka Bir Devlette Korumadan Yararlanılabilmesi

34. Vatansız olarak tanınan bir bireyin yakın gelecekte başka bir Devlet'te 1954 Sözleşmesinin standartları ile tutarlı koruma elde etmeye dair gerçekçi bir olasılığı bulunduğu, ev sahibi Devlet, yukarıdaki 29-33. paragraflarda tasvir edilenden daha geçici nitelikte bir statü sağlama takdirine yetkili olur. Menfaat gereği veya seçim üzerine gönüllü olarak vatandaşlıktan vazgeçenler hakkında ayrı mülahazalar dikkate alınır³⁰.

35. Böylesi durumlarda, bir bireyin başka bir yerde koruma elde etmeye ilişkin gerçekçi bir olasılığa sahip olup olmadığının saptanmasına ilişkin kriterlerin dar yorumlanmasını sağlamaya özen gösterilmelidir³¹. BMMYK, vatansız bir kişi;

- basit, hızlı ve takdire dayalı olmayan, yalnızca formalite teşkil eden bir prosedür yoluyla vatandaşlık kazanabiliyor veya yeniden kazanabiliyorsa; ya da
- derhal geri dönüşün mümkün olduğu önceki mutat ikamet ülkesinde daimi ikametçi statüsünden faydalaniyorsa,

ancak o zaman korumanın başka bir ülkede yararlanılabilir olduğu düşüncesindedir.

36. Vatandaşlığın kazanılması veya yeniden kazanılması hususunda, bireyler, hem fiziksel hem de mali anlamda kolaylıkla erişilebilir olan, aynı zamanda prosedür adımları ve delil ibrazı gereklilikleri açısından basit bir prosedürden faydalanabilmelidirler. Bunların yanı sıra, kurullarla belirlenmiş gerekliliklerin yerine getirildiği, takdire dayalı olmayan niteliği sebebiyle, kazanım/yeniden kazanım prosedürü süratli ve sonucu garanti edilmiş olmalıdır³².

37. Bunun aksine, vatandaşlık kazanımına ilişkin diğer prosedürler başka bir yerde koruma elde edilmesine ilişkin yeterince güvenilir bir ihtimal sağlamayabilir, dolayısıyla vatansız kişilere yalnızca geçici bir statü sağlanmasını haklı çıkarmayabilir. Örneğin, bireyin, genel bir kaide olarak, takdiri yetkililerin eline bırakan ve sonucu garanti edilmeyen vatandaşlığa alınma prosedürlerine erişimi olması yeterli değildir. Benzer şekilde, vatandaşlık kazanımına muğlak gereklilikler getiren prosedürler veya bireyin, yasal giriş ve ikamet teminat altına alınmadığı, önceden vatandaşı olunan bir ülkede fiziksel olarak bulunmasını gerektiren prosedürler de yeterli olmayacaktır.

38. Bireyin önceden mutat mesken edindiği bir ülkeye dönebilmesi hususuna gelinecek olursa, buna, 1954 Sözleşmesi'nin hedefi ve amacına uygun şekilde güvenli ve haysiyetli bir yaşam sürme imkânı eşlik etmelidir. Dolayısıyla, bu istisna yalnızca hâlihazırda, çok çeşitli medeni, ekonomik sosyal ve kültürel hakların da verildiği ve o Devletin vatandaşlığının edinilmesine dair makul bir ihtimal olduğu başka bir ülkede daimi ikamet statüsünden faydalanan veya ülkeye gelmesiyle bu statüyü kazanacak olan bireyler için uygulanabilir³³. Başka bir ülkeye geçici süreliğine dönüş izni yeterli olmayacaktır.

olunan kişiler vatansız olsalar dahi, Taraf bir Devletin topraklarında vatansız bir kişinin bakmakla sorumlu olduğu kişilere ikamet hakları getirilmesi ile de sağlanabilir.

²⁸ 1954 Sözleşmesi'nden doğan yükümlülüklerin, uluslararası insan hakları yükümlülükleri ile nasıl tamamlandığı hakkında daha fazla bilgi için lütfen yukarıdaki 21-24. paragraflara bakınız.

²⁹ Lütfen yukarıdaki 19-20. Paragraflara bakınız.

³⁰ Lütfen aşağıdaki 42-43. Paragraflara da bakınız.

³¹ Ayrıca, bireyin hiçbir yerde yasal bir statüsü olmaksızın kalmasını önlemek ve bir ikamet izni haklı çıkaracak herhangi bir özel durumun düzgün biçimde incelenmesini sağlamak için teminatlar gereklidir.

³² Önceden vatandaşı olan kişilerin, doğum sertifikasının veya iptal edilen/süresi dolan pasaportun tanzimi ardından, en yakındaki konsolosluk mercide bir bildiri imzalaması, yetkili mercinin bunun üzerine vatandaşlığı geri vermekle yükümlü olması halinde, vatandaşlıklarını yeniden kazanabilmeleri bunun bir örneğidir. Benzer prosedürler vatandaşlık kazanımı için kayıt veya seçme hakkının kullanılmasını da içerebilir.

³³ BMMYK, *Uluslararası korumaya ihtiyaç duymadığı tespit edilen kişilerin menşe ülkelerine dönüşünde BMMYK'nın Rolü*, 2010, Bkz.: <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/4cea23c62.pdf>, 20-22. paragraflar, bu Kılavuz İlkelerde belirtilen kriterler ışığında yorumlanmalıdır.

Vatansızlığın, vatandaşlığın kaybedilmesi/vatandaşlıktan mahrum bırakılma ya da iyi niyetle gönüllü olarak vatandaşlıktan vazgeçme sonucu meydana gelmesi

39. Birçok durumda, bir birey önceden mutlak mesken edindiği bir ülkenin vatandaşlığını elde etme veya geri alma ya da bu ülkeye geri dönüş düzenlemeleri yapma girişiminde işbirliğinde bulunacaktır. Bu, birey gönüllü olmaksızın vatandaşlığından ayrıldığında veya vatandaşlığını kaybettiğinde ortaya çıkabilir. Bu durum ayrıca, bir bireyin, başka bir vatandaşlık almak amacıyla önceden sahip olduğu vatandaşlıktan bilinçli olarak ve iyi niyetle ayrılması halinde de gerçekleşebilir. Bazı hallerde, yetersiz şekilde hazırlanan vatandaşlık kanunları sebebiyle bireylerin farklı bir vatandaşlığa başvurmadan önce kendi vatandaşlıklarından ayrılmaları şart koşulur; ancak ardından ikinci vatandaşlığı alamaz ve vatansız hale gelirler.

40. Böylesi durumlarda en iyi çözüm, önceki vatandaşlığın yeniden kazanılmasıdır. Bir Devletin böylesi bireylerin vatansız olduğunu, ancak önceki vatandaşlıklarını yeniden kazanma imkanlarının bulunduğunu tespit ettiği hallerde, Devlet bu kişilere bir ikamet izni vermek zorunda olmayacaktır. Bunun yerine, ilgili kişilere, diğer bir Devlet'e taşınma düzenlemelerini yaparlarken ülkede kalmalarına olanak tanıyacak bir tür göçmen statüsü verilebilir. Bu geçici izin, birkaç ay gibi kısa bir dönem için olabilir ve kazanılan hakların, bir ikamet izni tanzim edildiğinde verileceklerle örtüşmesi gerekmektedir. Esasen, tespit işlemleri sırasında sağlanana yakın bir statü hukuka aykırılık oluşturmayabilir.

41. Devletler, ülkeye kabul/yeniden kabul veya vatandaşlığın yeniden kazanılmasının, bireyin bir hatası olmaksızın gerçekleşmemesi halinde geçici kalış izni verebilir. Ancak, ülkeye kabul/yeniden kabul ve vatandaşlığın yeniden kazanılmasına ilişkin çalışmaların tamamlanmasını kolaylaştırmak ve durumdan etkilenen vatansız kişi için bir derece katıyet sağlamak arasında adil bir denge tesis etmek üzere, temdit süreleri kısıtlı tutulabilir. Süre sınırına ulaşılmış ve ülkeye kabul/yeniden kabul veya vatandaşlığın yeniden kazanılması, bireyin iyi niyetli teşebbüslerine rağmen gerçekleşmemişse, o zaman Taraf Devlet bireye, genellikle vatansız bir kişi olarak tanınma üzerine verilen statüyü; yani, çalışma hakkı ve bir seyahat belgesi almak başta olmak üzere bir dizi hakkı da içeren temdit edilebilir bir ikamet belgesi vermekle sorumlu olur.

Vatansızlığın, menfaat gereği veya seçim üzerine vatandaşlıktan gönüllü olarak vazgeçilmesinden kaynaklanması

42. Bazı bireyler, belirli bir Devletin vatandaşı olmak istemediklerinden, ya da bunun başka bir ülkede bir koruma statüsü almalarına yol açacağı düşüncesiyle, bir vatandaşlıktan gönüllü olarak vazgeçerler³⁴. Böylesi durumlar için tercih edilen çözüm, önceden vatandaş olunan Devlete yeniden kabul ve o vatandaşlığın yeniden kazanılmasıdır. Birey, diğer Devlete yeniden kabul veya vatandaşlığın yeniden kazanılması için işbirliğine yanaşmadığında, otoriteler, ilgili bireyin ülkeye kabulünü güvence altına almak üzere diğer Devletle görüşmelerde bulunma hakkına sahip olur. Bu bağlamda, vatandaşlıktan vazgeçme üzerine vatansız kalınmasının önlenmesine ilişkin olanlar ve kişinin kendi ülkesine girme hakkı başta olmaz üzere, önceden vatandaşlığına sahip olunan Devlet'in diğer uluslararası yükümlülükleri ilgili olacaktır³⁵.

³⁴ Uluslararası hukuk, her bireyin bir vatandaşlık hakkına sahip olduğunu kabul eder, ancak kapsamını bu bireylerin belirli bir vatandaşlığı seçmelerine ilişkin bir hakka kadar genişletmez. Soy, ülkede doğum veya Devlet halefiyeti sırasında topraklarda ikamet gibi bireyin kontrolü dışında olan faktörlere dayalı olarak Devletler tarafından vatandaşlığın otomatik olarak bahşedilmesi yaygın olarak kabul görmektedir.

³⁵ Lütfen bakınız, Vatansızlığın Azaltılmasına İlişkin 1961 Sözleşmesi'nin 7(1). Maddesi ile ICCPR'nin 12(4). Maddesi. Bunlara ilaveten, iyi niyet ilkesine dayalı olarak Devletler arasındaki dostane ilişkiler ve işbirliği, böyle durumlarda ülkeye yeniden kabulü gerektirir. Devletler arasındaki çok sayıda anlaşma, önceden vatandaş olan kişiler ve önceden mutlak mesken edinen kişiler dâhil olmak üzere vatansız kişilerin ülkeye yeniden kabulünü doğurarak, günümüzde bunu kolaylaştırmaktadır. BMMYK bu hususta bir rol oynayabilir; bakınız, uluslararası korumaya ihtiyaç duymadığı tespit edilen kişilerin dönüşü hakkında 2003 tarihli 96 (LIV) sayılı BMMYK Yürütme Komitesi Kararı'nın (j) paragrafı.Bkz.:

<http://www.unhcr.org/refworld/docid/3f93b1ca4.html>, Yürütme Komitesi:

"BMMYK'nın, duruma bağlı olarak,

(i) Vatandaşlarını geri almak sorumluluğu yükleyen ilkelerin ve vatansızlığın azaltılmasına yönelik ilkelerin Devletler nezdinde yaygınlaştırılması;

43. Bir Taraf Devlet, bu durumdaki bireylerin kalışı için izin vermekle veya izni temdit etmekle yükümlü değildir. Bu kişiler, 1954 Sözleşmesi'nde öngörülen hakların tümüne de hak kazanmayacaklardır. Diğer koruma engelleri olmadığı sürece, gönüllü olmayan geri dönüş, örneğin önceden vatandaşlığına sahip olunan Devlet aynı zamanda kişinin önceden mutad mesken edindiği ülke ise ve otoriteleri ilgili kişiye daimi ikamet izni vermeye hazırlanıyorsa, bu durumlar için hariçte tutulamaz.

Yerel bağların dikkate alınması

44. Bireyin, uzun süreli ikamet ve aile bağlantıları sonucunda ev sahibi bir Devlet'le yakın bağlar geliştirmesi, normalde vatansız bir kişi olarak tanınma üzerine bahşedilen statünün, yani bir dizi hakla beraber temdit edilebilir bir ikamet izninin verilmesi, farklı bir Devlette korumadan faydalanmak mümkün olabilese de, uygun olacaktır³⁶. Bazı durumlarda, kişinin mahremiyetine, ailesine veya evine usulsüz ya da keyfi müdahaleden kaçınmak gibi insan hakları yükümlülüklerini yerine getirmek üzere bu yaklaşım gerekebilir³⁷.

IV. "KENDİ ÜLKESİNDE" BULUNAN BİREYLER

45. Yukarıdaki 23. paragrafta dikkat çekildiği üzere, belirli vatansız kişiler ICCPR'nin 12(4). Maddesinde öngörülen manada "kendi ülkelerinde" oldukları düşünülebilir. Çoğu zaman doğdukları ülke olan bir Devlet'in uzun süreli, mutad ikametçileri olan bireyler, böylesi kişiler arasındadır. "Kendi ülkelerinde" olan bu kişilerin, ulusal hukuk gereğince statüleri için önemli çıkarımlarla beraber, buraya girme ve burada kalma hakkına sahiptirler. Çoğu zaman diğer ülkelerle bağlantının olmayışının yanında, mevzu bahis Devletle derin bir bağın olması, bu kişilerin topluma tamamen entegre olmalarını kolaylaştırma yönünde Devlete siyasi ve manevi bir zorunluluk dayatır. Bu insanların "kendi ülkelerinde" vatansız oluşları gerçeği, çoğu zaman ulusal kanunların çerçevelenmesinde ve uygulanmasında ayrımcı muamelenin bir yansımasıdır. Bazıları o Devlet'te doğmuş ve sadece orada yaşamış olmalarına rağmen vatandaşlıktan mahrum kalacak, bazı diğerleri ise siyasi ve sosyal olarak gözden düşen bir topluluğun bir kesimine mensup olmaları nedeniyle vatandaşlıktan mahrum edilebileceklerdir³⁸.

46. "Kendi ülkesinde" olan böylesi bireyler için uygun statü, mevzu bahis Devletin vatandaşlığıdır. *Prosedürlere ilişkin Kılavuz İlkeler*'de belirtildiği üzere, bu durumlarda bir bireyin veya bir nüfus grubunun statüsünü belirlemeye yönelik doğru mekanizma, vatandaşlığın iadesi veya bahşedilmesi ile ilgilenen bir mekanizmadır³⁹. Bir vatansızlık tespit prosedürüne başvurmak genellikle uygun düşmeyecektir. Ancak, bireylerin böylesi bir mekanizma vasıtasıyla koruma talep edecekleri bekleniyorsa, vatansızlığın tanınması üzerine verilecek statü, en azından, vatandaşlığa kolaylaştırılmış erişim ile daimi ikameti içerecektir⁴⁰.

(ii) Uluslararası korumaya ihtiyaç duymadığı tespit edilen kişilerin geri dönüşünün kabul edilebilirliği hakkındaki tavrını açıkça ve alenen ortaya koyulması;

(iii) Özellikle ilgili kişiyi başka bir ülkenin vatandaşlığına geçmesini sağlamaksızın vatandaşlıktan çıkartılmasına olanak sağlayan ve ilgili kişinin vatandaşlığı olduğu ülkeye geri dönüşünü engelleyebilecek veya geciktirebilecek nitelikte olanlar da dâhil olmak üzere, vatandaşlık mevzuatlarının gözden geçirilmesi konusunda Devletlerle kurulmuş olan diyalogun sürdürülmesi,

yoluyla, uluslararası korumaya ihtiyaç duymadığı tespit edilen kişilerin geri dönüşünde Devletlerin çalışmalarını tamamlamasını *tavsiye eder*."

³⁶ Bu husus bilhassa diğer Devlet ile bağlantının nispeten müphem olduğu durumda geçerlidir. Yine de, kişinin "kendi ülkesinde" olarak düşünüleceği, bireyin çok derin bağlarından ayırt edilmelidir.

³⁷ Lütfen yukarıdaki 21-14. paragraflara bakınız.

³⁸ Diğerlerinin yanı sıra, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 15(2). Maddesi'nde yer alan vatandaşlıktan keyfi olarak mahrum bırakılmanın yasaklanması ile başta ırk ayrımcılığının yasaklanmasına ilişkin *jus cogens* olmak üzere, uluslararası insan hakları hukukunda yer alan ayrımcılık yasağı bu hususla ilgilidir. Bir *jus cogens* normu, mutlak nitelikte olduğu düşünülen, yani teamüli veya anlaşmadan kaynaklanışına bakılmaksızın tüm Devletler üzerinde bağlayıcı olan ve yalnızca başka bir öncelikli norm tarafından hükümsüz kılınabilecek, diğer her türlü yükümlülükten öncelikli konumda olan bir uluslararası teamül hukuku ilkesidir.

³⁹ Lütfen bakınız, *Prosedüre ilişkin Kılavuz İlkeler*, 6-9. paragraflar.

⁴⁰ Devletler, topraklarında vatansız nüfuslar yarattıkları hallere, vatansızlık tespit prosedürlerini uygulamaya koymaya veya vatansız kişilere tavsiye edilen statüleri vermeye istekli olmayabilirler. Bu gibi durumlarda BMMYK'nın mevzu bahis nüfus için çözüm teminatı verme çabaları savunuculuğun ötesine geçerek, böylesi bireyler ve Devlet arasındaki bağlantının, vatandaşlık verilmesi yoluyla tanınmasını amaçlayan girişimler için teknik tavsiye ve operasyonel destek formunu alabilir.

V. 1954 SÖZLEŞMESİ KAPSAMI DIŞINDAKİ VATANSIZ KİŞİLER İÇİN STATÜ

47. 1954 Sözleşmesi'ndeki vatansız kişi tanımını yerine getiren çoğu birey, bu antlaşmaya taraf olmayan ülkelerde yaşamaktadır. Yine de, Sözleşme'deki standartlar ve Taraf Devletlerin uygulamaları, bu ülkelere, topraklarındaki vatansızlık durumunu ele almak ve vatansız kişilerin statüsünü düzenlemek için stratejiler geliştirmek ve uygulamak konusunda yardımcı olabilir. Özellikle, henüz Sözleşme'ye katılım sağlamamış Devletler, antlaşmaya taraf olmayan bazı diğer Devletler tarafından halihazırda kabul edilmiş tedbirler olan, vatansız kişilere kimlik ve seyahat belgeleri düzenlenmesi uygulamalarını kayda alabilir. Buna ek olarak tüm Devletlerin, keyfi olarak gözaltına alınmaya karşı koruma (ICCPR'in 9(1). Maddesi) ve *in situ* vatansız kişilerin durumunda, "kendi ülkesine" girme ve burada bulunma hakkı (ICCPR'ın 12(4). Maddesi) gibi uluslararası insan hakları hukuku kapsamındaki yükümlülüklerine riayet etmeleri gerekecektir⁴¹.

48. *De facto* vatansız kişiler de 1954 Sözleşmesi'nin koruması haricinde kalır⁴². Yine de, *de facto* kişiler vatandaşı oldukları ülkeye hemen dönemeyeceklerinden, bu kişilere en azından geçici bir kalış izninin sağlanması bir derece istikrarı teşvik eder. Dolayısıyla Devletler bu kişilere, yukarıdaki 40. paragrafta, başka bir yerde korumayı garanti altına alma ihtimali olan vatansız kişiler için tavsiye edilen benzer bir statü vermeyi düşünebilir. Geri dönüş, örneğin konsolosluk yardımlarının iletilemesi veya böylesi bireyler için konsolosluk yardımlarına ilişkin politikadaki bir değişiklik yoluyla mümkün hale geleceğinden, birçok durumda bu nitelikteki geçici bir tedbir yeterli olacaktır.

49. Ulusal koruma ihtimalleri daha uzak görüldüğünde, *de facto* kişilerin statüsünün, 1954 Sözleşmesi uyarınca vatansız olarak tanınan kişilere verilenlere benzer bir ikamet izninin verilmesi yoluyla güçlendirilmesi tavsiye edilir. Genel olarak, *de facto* vatansız kişilerin bir vatandaşlığa sahip olmaları, vatandaşı oldukları ülkeye geri dönüşlerinin tercih edilen kalıcı çözüm olması anlamına gelir. Ancak geri dönüşü engel olan zorlu hususların olması halinde, uygulamaya ilişkin ve insani mülahazalar, uygun yanıt olarak, vatandaşlığa alınma yoluyla yerel çözümlere işaret eder.

⁴¹ Lütfen ayrıca bakınız, yukarıdaki 45-60. paragraflar.

⁴² *De facto* vatansızlığın uluslararası olarak kabul edilmiş bir tanımı yoktur; ancak bu kavrama 1961 Sözleşmesi'nin Nihai Senet'inde açıkça, 1954 Sözleşmesi'nin Nihai Senet'inde ise zımnî olarak atıfta bulunulur. Terimin tanımlanmasına ilişkin yakın zamanda yürütülen çalışmalara göre, *de facto* vatansız kişiler bir vatandaşlığa sahip olan, ancak vatandaşlığı bulunan bir Devlet'in korumasından yararlanamayan ya da geçerli nedenler yüzünden yararlanmak istemeyen kişilerdir. Lütfen ayrıca bakınız, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, *Uluslararası Hukuk kapsamında Vatansız Kişiler Kavramı hakkında Uzman Toplantısı (Özet Sonuçlar)*, Kısım II.A, 2010, terim için aşağıdaki operasyonel tanımı teklif eder: "*De facto* vatansız kişiler, vatandaşlığını taşıdıkları ülkenin dışında bulunan ve o ülkenin korumasından yararlanamayan veya geçerli sebeplerle, yararlanmak istemeyen kişilerdir. Bu bağlamda koruma, vatandaşlarından birine karşı işlenen, uluslar arası nitelikteki kanuna aykırı davranışa çözüm getirmek için vatandaşlığına sahip olunan bir Devlet tarafından kullanılan diplomatik koruma hakkının yanı sıra, genellikle vatandaşlığına sahip olunan Devlete geri dönüş ile bağlantının da bulunduğu, diplomatik ve konsolosluk koruması ve yardımlar kastedilir." Sonuçların tam metni için Bkz.: <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/4ca1ae002.pdf>.